

EXPEDIȚIA AVARĂ DIN 578—579 ȘI EVIDENȚA NUMISMATICĂ

DE

COSTEL CHIRIAC

Lucrarea de față se străduie să aducă unele lămuriri, interpretări și, pe cât va fi posibil, date suplimentare în legătură cu istoria ținuturilor carpato-dunărene, îmbinând observațiile ce țin de domeniul strict al numismatiei cu acelea oferite de arheologie sau cu reconsiderarea unor informații puse în valoare de istoriografia bizantină privitoare la anumite evenimente și realități pe care, de multe ori, cu greu le putem reconstitui unilateral.

Dintre episoadele dramatice și adeseori controversate care punctează istoria relațiilor dintre bizantini, avari și slavi în a doua jumătate a secolului VI la Dunărea de Jos și Mijlocie, momentul care constituie subiectul rândurilor de față pare a avea o anumită importanță pentru cunoașterea realităților carpato-dunărene în antichitatea târzie¹.

Stabilirea avarilor în Câmpia Pannonică la 567 și înlăturarea supremației gepizilor la Dunărea Mijlocie duce la schimbarea raportului de forțe pe limesul dunărean al Imperiului bizantin. Afirmarea hegemoniei avarilor în Câmpia Pannonică precum și începutul procesului de stabilire a triburilor slave în zonele de la est și sud de Carpați a însemnat declanșarea unei mari ofensive „barbare” împotriva sistemului de apărare bizantin începând cu domnia împăratului Justin II (565—578) și mai ales cu aceea a lui Tiberius II Constantin (578—582)². Nu întâmplător evenimentul de care ne ocupăm s-a consumat în această vreme și, după cum vom vedea, semnificația sa depășește cadrul unui eveniment militar de rutină.

Sursa istoriografică ce ne relatează desfășurarea expediției avarilor contra slavilor de la nordul Dunării de Jos în anii 578—579 este bizantinul Menander Protector, cel care în secolul VI a continuat opera istorică a celor doi înaintași, Procopius din Caesarea și Agathias din Myrina.

Întâi însă ce ne relatează Menander³: „... În anul al patrulea al domniei împăratului Tiberiu Constantin s-a adunat în Tracia neamul sclavinilor în număr de aproape o sută de mii de oameni și

¹ Articolul de față a fost prezentat, aproximativ în aceeași formă la sesiunea de comunicări a Institutului de Arheologie din Iași, la 29—30 mai 1991.

² Pentru stabilirea slavilor la nordul Dunării de Jos și despre relațiile lor cu bizantinii și avarii la sud de Dunăre, ne limităm la a cita numai câteva lucrări de referință: I. Nestor, în *Dacia*, N.S., 5, 1961, p. 429—448; M. Comșa, *Contribution à la question de la pénétration des Slaves au sud du Danube durant le VI—VII siècles d'après quelques données archéologiques de la Dobroudja*, în *1er Congrès international d'archéologie slave*, Wrocław-Warszawa-Krakow, 1970, p. 322—330; eadem, în *RESEE*, I, 1—2, 1963, p. 41—67; eadem, în *Istoria României*, I, București, 1960, p. 728 și urm.; eadem, *Socio-Economic Organization of the Daco-Romanic and Slav Populations of the Lower Danube during the 6th—8th Centuries*, în *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, București, 1975, p. 171—200; eadem, *Slaven und Awaren auf rumänischen Boden, ihre Beziehungen zu der bodenständigen romanischen und späteren frühromänischen Bevölkerung*, în *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert*, Berlin, 1987, p. 219—230 (se va prescurta *Die Völker*); D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1978, p. 34—50 și bibliografia; idem, în *ArhMold*, 9, 1980, p. 75—83; idem, în *Carpica*, 5, 1972, p. 105—114; idem, în *Balcano-Slavica*, 1, 1972, p. 37—39; idem, *Contributions archéologiques concernant la culture mate-*

rielle slave du début sur le territoire compris entre les Carpates Orientales et le Prouth, în *Atti del VI Congresso delle scienze preistoriche e protoistoriche*, 3, Roma, 1962, p. 167—172; idem în *ArhMold*, 10, 1985, p. 50—73; Em. Zaharia, în *Dacia*, N.S., 15, 1971, p. 270—287; M. Rusu, *Avars, Slavs, Romanic Populations in the 6th—8th Centuries*, în *Relations between...*, p. 123—153; C. Preda, în *SCIV*, 23, 1972, p. 375—415; M. Sâmpetru, în *SCIV*, 22, 1971, 2, p. 217—245; Gh. Ștefan, în *Dacia*, N.S., 11, 1967, p. 253—258; idem, în *Acta Arch. Acad. Sc. Hung.*, 17, 1965, 1—4, p. 101—105; V. Popović, în *MEFRA*, 87, 1975, 1, p. 445—504; idem, în *CRAI*, 1978, p. 596—648; M.W. Weithmann, *Die Slavische Bevölkerung auf der Griechischen Halbinsel. Ein Beitrag zur historischen Ethnographie Südosteuropas*, München, 1978; D. Pallas, în *Byzantino-Bulgarica*, 7, 1981, p. 295—318; S. Dolinescu-Ferche, în *Dacia*, N.S., 28, 1984, p. 117—147; Fr. Baratte, *Le témoignages archéologiques de la présence slave au sud de Danube*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobizantin*, Roma, 1984, p. 163—179; Sp. Vryonis, în *Hesperia*, 50, 1981, 4, p. 378—390; V. Velkov, *Der Donaulimes in Bulgarien und das Vordringen der Slaven*, în *Die Völker*, p. 141—169; V.V. Sedov, *Vostočnye slavjane v VI—XIII vv.*, Moscova, 1982, p. 10—28.

³ Traducerea din limba greacă este reprodușă după H. Mihăescu, Menander Protector, *Fragmente*, 47—48, în *FHDR*, II, p. 517—519.

au pustiit Tracia și multe ținuturi . . . 48. Grecia era pustiită de către selavini și de pretutindeni ne amenințau fel de fel de primejdii, iar Tiberius nu avea la îndemână trupe potrivite pentru luptă, nici măcar pentru o parte a dușmanilor și cu atât mai puțin împotriva tuturor și apoi nu era în stare să-i înfrunte dintr-o dată, deoarece trupele romane fuseseră îndrumate pe frontul de răsărit. De aceea el a trimis soli la Baian, conducătorul avarilor, care pe atunci încă nu era supărat pe romani, ci, la începutul domniei lui Tiberius, dorea chiar să se bucure de dreptul nostru de cetățenie. Așadar împăratul a căutat să-l înduplece pe han să pornească război împotriva selavinilor, pentru ca cei care pustiau pământul roman să fie atrași în propriile lor suferințe și, dorind să dea ajutor celor de acasă, să fie siliți să pună capăt prădăciunilor din ținuturile romanilor și să alunge primejdia din preajma celor de un neam cu dânsii. Deci împăratul a trimis la el această solie, iar Baian s-a lăsat înduplecat cu ușurință. Cu acest prilej a fost trimis ca sol Ioannes, care în timpul acela avea în seamă conducerea insulelor și fusese rânduit guvernator peste orașele din Illyria. Acesta a sosit în Peonia (Pannonia n.n.) și a strămutat pe Baian și trupele avarilor în pământul roman, transportând (peste fluviu) mulțimile barbare în corăbii mari. Se zice că au trecut pe pământul roman aproape șaizeci de mii de călăreți bine înarmați. De aici i-a dus mai departe prin ținutul illyrilor și a ajuns iarăși pe pământul sciților (adică al Sciției Mici — Dobrogea, n.n.)⁴. Acolo s-a pregătit să-i treacă din nou peste Istru în așa-numitele corăbii cu cârme de jur împrejur. După ce a trecut pe malul celălalt al râului, (Baian) a năvălit pe neașteptate în satele selavinilor, a pustiit ogoarele și a târât după sine sau a răpit tot ce-a putut, deoarece nici unul dintre barbarii de acolo nu avea îndrăzneala să-i stea împotriva, ei se refugiau în păduri și văgăuni. Mișcarea aceasta a avarilor împotriva selavinilor s-a iscat nu numai din pricina soliei împăratului și a dorinței lui Baian de a face pe placul romanilor, drept răsplată pentru bunăvoința arătată față de el de către împărat, ci și din motive personale deoarece Baian era foarte supărat pe selavini. Conducătorul avarilor a trimis soli la Daurentios și la celelalte căpetenii ale selavinilor și le-a poruncit să se pună sub ascultarea avarilor și să se numere printre cei care le plătesc tribut. Iar Dauritas și șefii din jurul său au spus: Dar cine-i acest om și la care raze de soare se încălzește, de are îndrăzneala să vină cu puterea peste noi? Noi suntem deprinși să stăpânim pământ străin și nu alții să stăpânească pământul nostru, iar obiceiul acesta va stărui în rândurile noastre atât cât vor exista războaie și săbii. Astfel au răspuns selavinii cu mândrie, iar avarii nu s-au lăsat mai prejos, ci au întrebuițat și ei cuvinte mari și umflate. Din toate acestea s-au ivit apoi certuri și gălceavă, deoarece barbarii sunt neînduplecați și trufași, așa că au ajuns la neînțelegeri. Selavinii nu și-au putut stăpâni mânia și au ucis solii veniți la dânsii, iar faptul acesta a fost aflat de Baian. Așadar împotriva selavinilor Baian avea acum un motiv de învinuire pe care îl aștepta de multă vreme și nu mai era în stare să-și ascundă mânia. Era supărat că nu au dat ascultare poruncilor lui și i-au pricinuit o mulțime de suferințe, apoi mai voia să facă pe placul împăratului și era incredințat că va găsi în țara lor multe bogății, deoarece ținuturile romanilor fuseseră pustiite în multe rânduri de către selavini, pe când pământul lor nu fusese călcat niciodată de alte neamuri”.

În legătură cu acest prim episod și ca urmare directă a lui, menționăm o a doua intenție, nefinalizată, a hanului avar Baian de a ataca pe selavini la nordul Dunării folosind aceleași mijloace de deplasare și același drum ocolit pe malul drept al Dunării, din zona orașelor Sirmium și Singidunum până în Scythia Minor, unde urmau să treacă fluviul prin vaduri. Această nouă acțiune era însă o manevră înșelătoare a lui Baian, care de fapt, rupând tratatele cu împăratul, va declanșa apriga și îndelungată luptă de cucerire a marilor orașe de pe Sava și Dunărea Mijlocie: Sirmium, Singidunum și Viminacium, după anul 579/580. Iată cum descrie Menander intenția lui Baian de a face un pod peste râul Sava: „63. . . Hanul a răspuns că nu face pod pentru a unelti ceva împotriva romanilor ci pentru a porni cu război împotriva selavinilor. Iar după ce va trece râul Saos și va pătrunde în teritoriul roman, se va întoarce din nou peste Istru la ai săi, deoarece pentru trecere va avea la îndemână un mare număr de corăbii din partea împăratului romanilor. Lucrul acesta l-a făcut și mai înainte de dragul împăratului romanilor, deoarece a pus în libertate și restituit zeci de mii de prizonieri luați de selavini de pe teritoriul roman. Acum, spunea el, are din nou supărări din partea lor pentru că nu vor să-i plătească tributul anual și au răpit pe solii avarilor trimiși de ei”⁵. Această acțiune nu s-a desfășurat, mai ales că romanii au înțeles imediat scopurile ascunse ale avarilor, în schimb s-a declanșat războiul la Dunărea Mijlocie.

După ce am reprodus cele două pasaje din Menander, ne simțim datori să punctăm unele observații care vor aduce lămuriri în desfășurarea cronologică a evenimentelor, cât și alte aspecte deloc sau insuficient sesizate în legătură cu acest eveniment.

O primă remarcă este aceea că expediția avarilor lui Baian contra selavinilor a fost o măsură represivă pusă la cale de împăratul Tiberius II Constantin în urma mării invazii slave declanșată în

⁴ *Ibidem*, p. 519, nota 15 bis. Vezi și M. Comșa, în *Istoria României*, I, p. 732; eadem, în *Apulum*, 12, 1974, p. 309—310 și nota 41; I. Barnea, în *DID*, II, p. 431—432 și nota 46; V. Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in Late*

Antiquity, Amsterdam, 1977, p. 53, nota 151; C. Chiriac, în *Istros*, 1, 1980, p. 260—261 și nota 32.

⁵ Menander Protector, *Frag.*, 63, în *FHDR*, II, p. 519, 521.

al patrulea an al domniei sale, la sud de Dunăre, în Tracia și Grecia. Așadar expediția lui Baian este posterioară invaziei din anul 577—578, care este cel de-al patrulea an de domnie a lui Tiberius II Constantin, știut fiind faptul că el a fost numit în calitate de Caesar, de către Justin II, la 7 decembrie 574, participând după această dată efectiv la conducerea Imperiului⁶. Un alt autor bizantin, Ioan din Efes, ne informează că: „În al treilea an al domniei împăratului Tiberius, poporul blestemat al slavilor a năvălit pe teritoriul Imperiului. El a parcurs întreaga Grecia, regiunile Thesalonikului și toată Tracia, a luat multe cetăți și castele, a pustiit, a ars, a jefuit și a cucerit țara și s-a așezat în ea fără nici o teamă, ca și când era a lui...”⁷. Autorul precizează că este vorba despre al treilea an de la moartea lui Justin II și suirea pe tron a lui Tiberius II Constantin, ceea ce ar însemna între noiembrie 580 și noiembrie 581, deoarece Justin II a murit la 4/5 octombrie 578⁸. S-ar părea că este vorba de o confuzie și că atât Menander cât și Ioan din Efes vorbesc despre aceeași invazie slavă la sud de Dunăre, dar o datează diferit, primul în 577/578, iar al doilea în 580/581, fie că avem de-a face cu două invazii diferite, între ele situându-se expediția avară. Mai degrabă se pare, așa cum înclină și cercetătorii Vl. Popović și L. Maksimović, că Ioan din Efes a datat greșit invazia slavilor în 580/581, în loc de a o plasa în 578/579, după cum, de altfel, tot în 580/581 el plasează și construirea podului peste Sava de către avari, eveniment ce a avut loc de fapt în 579/580⁹. V. Velkov, optând pentru data de 578 în ceea ce privește expediția avară, admite și pe aceea de 579 pentru o nouă invazie slavă la sud de Dunăre¹⁰. Același autor consideră că între 578—584 se plasează o perioadă de masive deplasări ale slavilor la sudul Dunării¹¹. M. Comșa admite data de 579 pentru expediția avară¹² dar și pe cea de 578—579 pentru invazia (sau invaziile) slavă ce a precedat sau a urmat probabil acestei expediții¹³. G. Janković, discutând despre circulația monetară bizantină în Moldova și Muntenia și folosind ca izvor narativ tot pe Menander, datează atacurile avarilor în anii 578—579¹⁴. În fine, Speros Vryonis Jr., în recenzia pe care o face cărții lui M.W. Weithmann, *Die Slavische Bevölkerung*... face observația că izvoarele istoriografice ale vremii, deși nu puține, nu dau totuși detalii cronologice și sunt destul de neclare. S. Vryonis Jr. nu are însă obiecții în ceea ce privește data invaziei slave în Tracia și Grecia după Menander, pe care Weithmann o consideră că ar fi avut loc în 577/578, ca de altfel, nici asupra datei invaziei amintită de Ioan din Efes, pe care autorul lucrării recenzate o menține fără amendamente în 580/581¹⁵. În acest caz am avea de-a face deci cu două invazii slave diferite ca dată. În ceea ce ne privește, am susținut cu altă ocazie că anumite indicii de ordin numismatic, ce vor fi reluate aici, pledează pentru datarea expediției în anul 578/9¹⁶.

Confuziile, în ceea ce privește datarea evenimentului în discuție, se datorează raportării incorecte a cronologiei imperiale bizantine la cea actuală. Se știe că Tiberius II a fost adoptat de Justin II cu numele de Constantinus și a fost desemnat Caesar la 7 decembrie 574, dată ce poate fi considerată începutul anilor săi de domnie. La 26 septembrie 578 e numit Augustus, iar timp de nouă zile, până la 5 octombrie 578, când moare Justin II, a fost o perioadă de condominium. După această ultimă dată Tiberius II domnește singur până la 14 august 582¹⁷. În concluzie, al patrulea an de domnie a lui Tiberius II Constantin, calculându-se începutul acesteia din anul în care a și fost investit în calitate de Caesar, la 7 decembrie 574, este, conform anului bizantin, 577—578, acesta fiind și ultimul an de domnie al lui Justin¹⁸. Așadar, deși începutul invaziei slave amintită de Menander se plasează în 577/578, nu putem preciza durata și momentul ei final. Reținem însă din text că intervenția lui Tiberius II pe lângă Baian contra slavilor a avut loc într-o vreme în care „Grecia era pustiită și pretutindeni ne amenințau fel de fel de primejdii”¹⁹. Acest amănunt indică o stare de lucruri de la declanșarea căreia se scursese o oarecare vreme, ea riscând să se permanentizeze. Este deci de presupus, cu rezervele cuvenite, că acțiunile slavilor s-ar fi putut desfășura nestingherit până în vara ori toamna lui 578/9, sau mai bine zis, s-au putut perpetua până la intervenția avarilor în regiunile nord-dunărene unde slavii își aveau sălașurile, conform relatării lui Menander²⁰. Bizan-

⁶ I.I. Russu, *Elemente traco-gelece în Imperiul Roman și în Byzantium*, București, 1976, p. 146—147 și notele 179—180.

⁷ Am preluat traducerea de la I. Barnea, în *DD*, II, p. 432; V. Popović, în *MEFRA*, 87, 1975, p. 450 și notele 3—4; idem, în *CRAI*, 1978, p. 616.

⁸ Idem, în *MEFRA*, 87, 1975, I, p. 450; I.I. Russu, *op. cit.*, p. 146.

⁹ Menander Protector, *Frag.*, 63. V. Popović, *op. cit.*, p. 450, notele 3, 4.

¹⁰ V. Velkov, *op. cit.*, p. 53 și nota 152, unde trimite la: Ioannis Bielarensis, ad. a. 579: *Slavinorum gens Illyricum et Thracias vastat*.

¹¹ V. Velkov, *op. cit.*, p. 161.

¹² M. Comșa, în *Istoria României*, I, p. 732; eadem, în *Apulum*, 12, 1974, p. 309.

¹³ Eadem, în *Die Völker*, p. 222.

¹⁴ G. Janković, în *Balceno-Slavica*, 3, Negotin, 1974, p. 94, 114.

¹⁵ Speros Vryonis Jr., în *Balkan Studies*, 22, 1981, 2, p. 417.

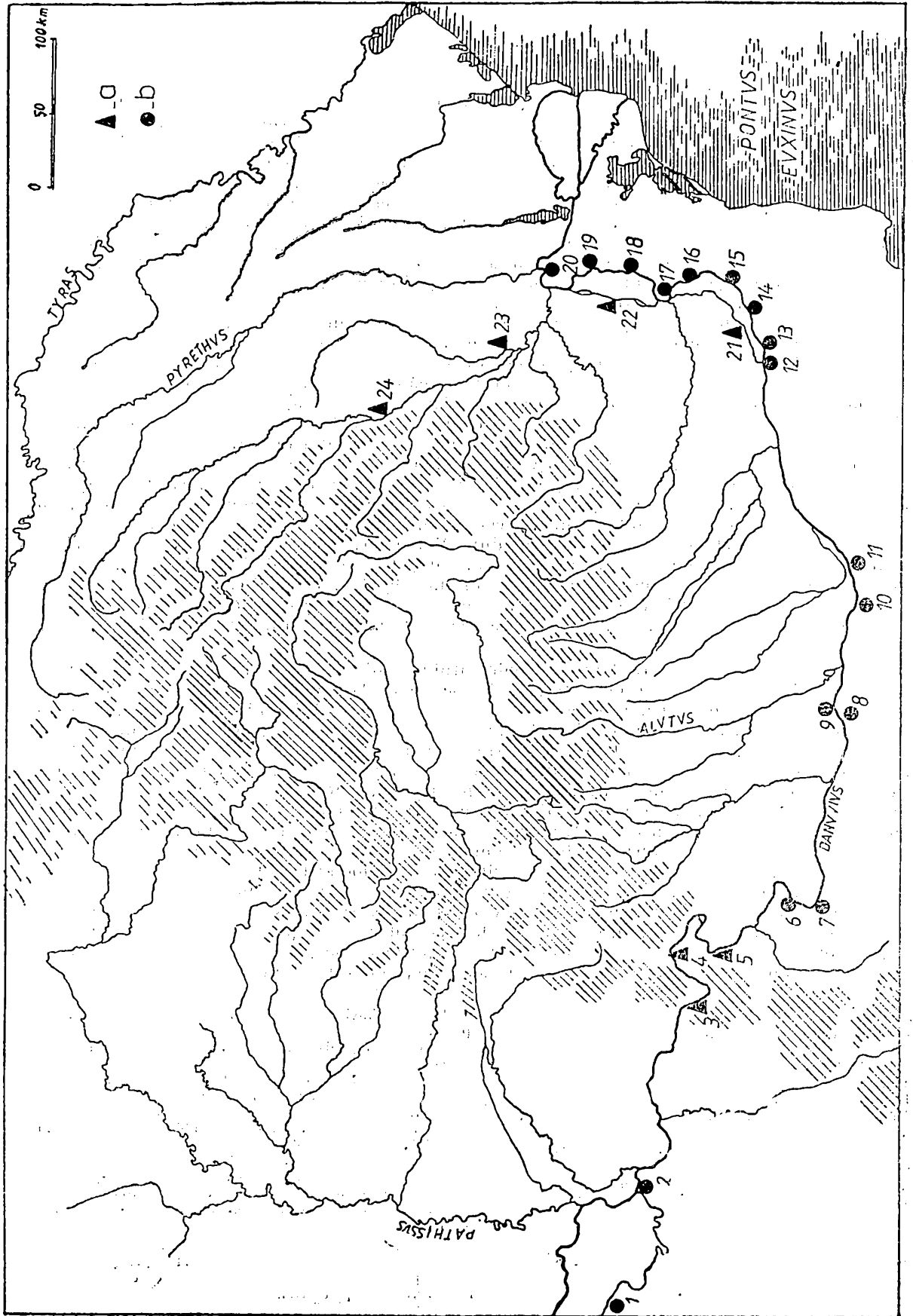
¹⁶ C. Chiriac, *op. cit.*, p. 260—261; V. Butnarlu, în *BSNR*, 77—79, 1986, p. 215, notele 86—88.

¹⁷ W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, 2, Viena, 1975, p. 51—52; I.I. Russu, *op. cit.*, p. 146; V. Popović, în *MEFRA*, 87, 1975, p. 450.

¹⁸ W. Hahn, *op. cit.*, p. 51, tabelele III și V; ex. gr. V. Popović, *op. cit.*, p. 464, fig. 3, un *demi-follis* de la Justin II descoperit la Sirmium, emis în 577/8.

¹⁹ Menander Protector, *Frag.*, 48; Speros Vryonis Jr. *op. cit.*, p. 417.

²⁰ Menander Protector, *Frag.*, 48. Din relatarea scopului expediției rezultă clar că se urmărea atât pedepsirea slavilor prin jefuirea teritoriilor ocupate de ei, cât și forțarea întoarcerii lor peste Dunăre.

tinii atingeau astfel două țeluri : mai întâi loveau teritoriile sclavinilor drept pedeapsă și în al doilea rând forțau revenirea acestora la nord de Dunăre. Trebuie apoi să luăm în considerație timpul efectiv necesar pregătirilor în vederea trecerii celor 60.000 de călăreți avari peste Dunăre în Pannonia ca și drumul foarte lung parcurs de aceștia până în Scythia Minor. În tot acest răstimp de până la declanșarea expediției, se pare că sclavinii au trecut în mai multe rânduri înapoi la nord de Dunăre, ducând cu ei numeroase prăzi și zeci de mii de prizonieri din Imperiu, pe care, mai apoi, avarii i-au eliberat la sfârșitul expediției, după cum declară Baian cu prilejul încercării de a reedita acțiunea în 579/80, în preajma orașului Sirmium²¹. Toate aceste observații conduc spre concluzia că nu greșim dacă plasăm, pe baza argumentelor logice de mai sus, momentul expediției avari în sezonul cald al anului 578/9, când probabil apele fluviului erau suficiente de scăzute pentru a ușura traversarea lui fără pierderi. În sprijinul acestei ipoteze vine și faptul că Menander relatează pustiirea ogoarelor de către călăreții avari, ceea ce dovedește că acțiunea avea loc într-un anotimp călduros, cu vegetație.

Traversarea fluviului de către oamenii lui Baian s-a desfășurat, după cum spune Menander, cu ajutorul flotei bizantine și sub supravegherea lui Ioannes, „care în timpul acela avea în seamă conducerea insulelor și fusese rânduit guvernator peste orașele din Illyria”. Acest personaj ne apare într-o postură puțin neobișnuită, cumulând „conducerea insulelor” dar și a orașelor Illyriei. Până în prezent nu s-a explicat, după știința noastră, ineditul acestei situații, cel puțin în aparență. Ne facem o datorie din a încerca, în limitele posibilităților, să facem oarecare lumină în acest caz ce pare a fi interesant nu numai pentru istoria evenimentului în discuție cât, mai ales, pentru aceea a tuturor provinciilor dunărene ale Imperiului romano-bizantin în secolul VI. Este cunoscut faptul că reformele inițiate de Dioclețian și Constantin cel Mare au dus la importante schimbări administrative, ce vor avea viabilitate până târziu în secolul VII e.n.²² Conform acestor reglementări administrative, provinciile riverane Dunării erau dispuse astfel, de la est către vest : Scythia Minor, Moesia Secunda (care țineau de dioceza Thraciei inclusă Prefecturii Orientului), Dacia Ripensis, Moesia Prima și Pannonia II (care aparțineau Prefecturii Illyricului). Granița dintre dioceza Thraciei (deci și a Prefecturii Orientului) și Prefectura Illyricului era fixată pe valea râului Utus (Vitul de azi) ce se varsă în Dunăre în aval de localitatea Oescus și în amonte de gura Oltului²³.

Sub Justinian I (527—565) se petrec unele schimbări administrative generate mai ales de situația grea a provinciilor dunărene lovite de desele invazii barbare. Aceste inovații, așa cum s-a mai spus, aveau în vedere atât îmbunătățirea și înlesnirea acțiunilor de apărare militară ale unor provincii, cât și, foarte probabil, redresarea sau sprijinirea economică a acestora. O novelă a lui Justinian, datată 18 mai anul 536, atesă crearea unui district administrativ neobișnuit, compus din Moesia Secunda și Scythia (desprinsă deci de la dioceza Thraciei) alături de insulele Cyclade, provincia Caria și Cypru. Această nouă formă de organizare s-a numit *quaestura exercitus*, având în frunte un *quaestor exercitus*, care avea puteri civile și militare, sediul acestuia fiind la Odessos (Varna)²⁴. S-ar părea că această inițiativă a fost justificată de situația precară a provinciilor Scythia și Moesia II mai ales după moartea generalului Chilibudios în luptele cu sclavinii de la nordul Dunării în 533²⁵. După acest trist eveniment Procopius ne spune că „barbarii putură să treacă fluviul nestingheriți, iar bogățiile romanilor ajunseră pentru ei lesne de atins; toată împărăția romană nu fu în stare să tragă în cumpănă, în această împrejurare, cât vrednicia unui om”²⁶. Așadar crearea acestei *quaestura exercitus*, care includea pe lângă cele două provincii dunărene, provincia Caria și insulele Cyclade, Rhodos și Cypru, a fost o măsură excepțională, bazată, desigur, așa cum remarca și I. Barnea, pe caracterul maritim și fluvial al acestor ținuturi²⁷. Din nefericire se știu foarte puține lucruri despre evoluția acestei magistraturi menită a contribui la apărarea graniței dunărene, desigur cu ajutorul flotei întreținută material de toate aceste provincii.

Iată însă că textul lui Menander Protector, prezentat mai sus, îl menționează pe acest Ioannes ca având „conducerea insulelor” și a Illyriei²⁸. Raportată la contextul geografic și militar în care se desfășoară evenimentul pe care îl discutăm, această informație ne este de un prețios ajutor. Ioannes trebuie să fi deținut funcția de *quaestor exercitus* al provinciilor Scythia, Moesia II, Caria și al insulelor (Cyclade și Cypru), ca și, într-o situație deosebită, de degradingoladă, cum era aceea creată de marea invazie a sclavinilor din 577/8, funcția de *magister militum* sau *praefectus praetorio per Illyricum*. Informația lui Menander este, în aceste condiții, de o deosebită importanță și ne arată perpetuarea acestei magistraturi până în vremea lui Tiberius II, mai ales în cazuri excepționale,

²¹ Menander Protector, *Frag.*, 63; I. Barnea, *op. cit.*, p. 432.

²² Pentru reformele lui Dioclețian și Constantin, vezi G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, New Brunswick-New York, 1957, p. 32—46; V. Velkov, *op. cit.*, p. 61—76; I. Barnea, *op. cit.*, p. 369—378.

²³ V. Popović, în *CRAI*, 1978, p. 598—599; V. Velkov, în *Die Völker*, p. 169.

²⁴ *Justiniani novellae*, în *FHDR*, II, p. 381, 383; V. Velkov, *Cities...*, p. 62; I. Barnea, *op. cit.*, p. 417—418;

A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire*, Oxford, 1964, I, p. 280.

²⁵ Procopius, *De bellis*, VII, 14, 1—6, I. Barnea, *op. cit.*, p. 417—418; M. Comșa, în *Apulum*, 12, 1974, p. 301; V. Velkov, *op. cit.*, p. 48.

²⁶ Procopius, *De bellis*, VII, 14, 1—6.

²⁷ I. Barnea, *op. cit.*, p. 422.

²⁸ După I. Barnea, *op. cit.*, p. 430, prin anii 561—562, când avarii ajung la Dunărea de Jos, funcția de *quaestor Justinianus exercitus* era probabil deținută de Justin, fiul lui Germanus.

cum era cel din 578/9, când, fiind necesară colaborarea militară a tuturor provinciilor dunărene, un singur om a acumulat două funcții de mare importanță, urmând ca, tot el, să asigure buna desfășurare a unei acțiuni ce reclama prezența flotei militare și care trebuia să aibă loc în imediata vecinătate a provinciilor ce-i erau încredințate spre guvernare, sau chiar pe teritoriul lor.

Să revenim acum la momentul debarcării călăreților avari pe teritoriul bizantin în regiunea panonică din preajma orașelor Sirmium și Singidunum. Prezența unei concentrări de trupe relativ neobișnuită, cu toată grija oficialităților imperiale, este imposibil să nu fi generat situații conflictuale sau temeri în rândul populației civile din zonă. Așa cum e de așteptat, îngroparea unor tezaure, ca și încetarea sau întreruperea circulației monetare în anumite puncte situate pe traseul drumului parcurs de avari, după debarcare, pot constitui repere cronologice și geografice care ne ajută mai mult sau mai puțin în lămurirea unor probleme legate de durata și amploarea evenimentului respectiv. Prin eforturile lăudabile ale arheologilor și numismaților iugoslavi s-au publicat ori s-au reluat unele descoperiri monetare bizantine care constituie dovezi concludente despre istoria marilor mișcări de populații la Dunărea Mijlocie pe parcursul secolelor VI—VII. Vladislav Popović este unul dintre cercetătorii care, cu răbdare și competență, a strâns mărturiile arheologice și numismatice din Serbia, ce se pot raporta la fenomenul marii migrații slave la sud de Dunăre sau la războaiele bizantino-avaro-slave din a doua jumătate a secolului VI²⁹. Dintre aceste descoperiri vom prezenta câteva care, în opinia noastră, pot fi legate, eventual, într-un fel sau altul, de expediția avară din 578/579, fără a forța lucrurile până la stadiul de certitudine. Astfel, în volumul VIII al seriei monografice dedicată marelui centru politic, economic și militar care a fost Sirmium, în epoca romană și romano-bizantină, V. Popović prezintă observațiile efectuate asupra a 100 de monede bizantine descoperite întâmplător ori în săpături arheologice în zona înconjurătoare marelui centru urban³⁰.

Majoritatea monedelor din secolul VI se concentrează între anii 568—570 și 574/5, adică între ocuparea orașului de către bizantini sub Justin II și până în preajma marelui asediu dintre 580—582. Ultima monedă din secolul VI, datată cert, este un *demi-follis* de la Thessalonik, emis în al treisprezecelea an (577/8) de domnie al lui Justin II³¹. Autorul leagă întreruperea circulației monetare la Sirmium de asediul avarilor din 580—582³². În celălalt important oraș de la Dunărea Mijlocie, Singidunum (Belgrad), situația circulației monetare se aseamănă într-o oarecare măsură cu aceea de la Sirmium. Săpăturile desfășurate în ultimii 30 de ani, în special în zona vestică (Orașul de jos) a marelui centru urban romano-bizantin, au scos la iveală 67 de monede bizantine din secolele VI—XIII³³. Cu toate că 92% din totalul monedelor din secolul VI provin din suburbiile Singidunum-ului, imaginea asupra circulației monetare în zona respectivă este departe de a fi completă³⁴. Reluată sub Justin I, circulația monetară stagnează o dată cu ultima emisiune a lui Justin II din 577/8, ca și la Sirmium³⁵. Este interesant de reținut că autorul studiului privind monedele de la Singidunum, Ivanišević, consideră că întreruperea circulației monetare în zona acestui oraș trebuie pusă în legătură cu incursiunea avarilor contra slavilor din Muntenia în 578/579, acțiune ce a culminat ulterior cu cucerirea orașului Sirmium în 582³⁶.

Ceva mai în aval de Singidunum, la Viminacium (Stari Kostolac) în punctul Svetinja au fost descoperite și publicate mai multe monede din secolul VI. Dintre acestea, cele de la Justin II se opresc la anul 574/5 fiind urmate în timp de numai trei piese de la Mauricius din perioada 587—593³⁷. Numărul redus al descoperirilor monetare datând din ultimele decenii ale secolului VI atestă, după părerea autorului citat, retragerea populației din aria orașului Viminacium în anumite puncte aglomerate, cum ar fi cel de la Svetinja³⁸. Tot din zona Viminacium — și anume de la Pincum (Veliko Gradište) — provine un alt lot monetar aflat în Muzeul Național din Požarevac, publicat cu câțiva ani în urmă³⁹. Și în acest lot emisiunile datate cu certitudine nu depășesc anul 574/5 al domniei lui Justin II⁴⁰, după care ele apar abia sub Mauricius Tiberius⁴¹. Fără a judeca în mod exclusivist semnificația descoperirilor monetare izolate din cele trei centre amintite: Sirmium, Singidunum și Viminacium, considerăm că nu este exclus să avem de-a face cu o stagnare sau o întrerupere temporară a circulației monetare în aria acestor mari centre urbane ca urmare a evenimentelor din anii 577/8 și 578/9, printre care și expediția avară contra sclavinilor⁴².

Drumul spre est al avarilor lui Baian, de-a lungul limesului dunărean, către Scythia Minor, trecea evident prin zona Porților de Fier. De aici provin trei tezaure monetare apropiate ca dată de

²⁹ Menționăm în principal cele două substanțiale contribuții ale sale: V. Popović, în *MEFRA*, 87, 1975, p. 445—504; idem în *CRAI*, 1978, p. 597—648.

³⁰ Idem, în *Sirmium*, VIII, Roma-Belgrad, 1978, p. 179—195.

³¹ *Ibidem*, nr. 43; idem, în *MEFRA*, 1975, p. 464; fig. 3.

³² Idem, în *Sirmium*, VIII, p. 193.

³³ V. Ivanišević, în *Numizmatičar*, 10, Belgrad, 1987, p. 106—107.

³⁴ *Ibidem*, p. 107, tabelul nr. 3 din textul sârbesc la p. 92.

³⁵ Ultima piesă este tot un *demi-follis* emis la Thessalonik în 577/8. V. Ivanišević, *op. cit.*, p. 92, tabelul 3.

³⁶ *Ibidem*, p. 107.

³⁷ Idem, în *Starinar*, 38, 1987, p. 62—63, catalog nr. 58, 61—63.

³⁸ *Ibidem*, p. 63.

³⁹ V. Ivanišević, în *Numizmatičar*, 11, 1988, p. 87—99.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 93, nr. 45—49; p. 98, tabelul 1.

⁴¹ *Ibidem*, p. 94, nr. 54—56; p. 98, tabelul 1.

⁴² Este posibil ca acest fenomen să se datoreze pur și simplu numai invaziilor slave, cum a fost cea din 577/8.

evenimentul pe care îl analizăm. Tot cercetării numismatice iugoslave datorăm publicarea mai multor tezaure, mai mici sau mai mari, complete sau incomplete; de monede bizantine din secolul VI. Multe dintre ele provin din regiunea Porților de Fier, de pe nialul sârbesc⁴³. În cazul nostru rețin atenția trei din aceste tezaure, alcătuite în majoritate covârșitoare din monede de bronz. Astfel, urmând drumul spre est al avarilor de-a lungul Dunării; menționăm descoperirea în *castellum*-ul romano-bizantin de la Boljetin, anticul Smorna, a unui mic depozit monetar compus din șase piese emise între 544/5 și 577/8. V. Popović leagă îngroparea acestui mic tezaur de operațiunile avarilor contra Sirmium-ului în 582⁴⁴. Un alt depozit de pe limesul Porților de Fier a fost descoperit în apropierea localității Tekija, antică Transdierna. El este, probabil, incomplet și conține 24 emisiuni de bronz de la Justin II până la Tiberius II Constantin, ultima monedă de la acesta fiind un *demi-follis* emis în anul 578/9 (anul 5 de domnie) la Thessalonik⁴⁵. Același autor, deja menționat, pune și îngroparea acestui tezaur în legătură cu evenimentele care au afectat zona Sirmium în 582, ca și micul depozit de la Boljetin (Smorna).

În fine, o a treia descoperire ce reține atenția este un tezaur de 22 de monede de bronz, găsit cu ocazia săpăturilor arheologice într-un *castellum* romano-bizantin situat lângă gura de vărsare a râului Slatinska în Dunăre. Observațiile arheologice efectuate au permis să se tragă concluzia că tezaurul a fost ascuns într-un moment critic pentru apărătorii fortificației, care a și fost parțial distrusă. Fortificația, de mici dimensiuni, a cunoscut ulterior refaceri constructive în timpul lui Mauricius⁴⁶. Din cele 22 de monede, opt exemplare sunt emise de Justinian I între 539/40—563/4, iar 14 sub Justin II între 567/8—575/6⁴⁷. Cea mai recentă monedă din tezaur a fost emisă în anul 575/6. De remarcat că sub Justin II emisiunile au o frecvență bună, predominând desigur cele ale Thessalonikului (10 exemplare)⁴⁸. Această dată, 575/6, ar fi deci un termen *post quem* pentru prima distrugere a castelului de pe Slatinska Reka. Editorul descoperirii face desigur apropierea de celelalte cazuri similare din zonă: Tekija (Transdierna), Boljetin (Smorna) și Veliko Gradište (Pincum), aceasta din urmă încheindu-se însă cu piese din 580/1.⁴⁹ Autorul e de părere că îngroparea acestor tezaure se plasează către sfârșitul deceniului opt sau începutul deceniului nouă al secolului VI, putând fi ecoul evenimentelor din 578/579, când invaziile slave sunt dure și provoacă distrugerii atât în fortificațiile de pe limes, cât și în interiorul provinciilor. Bazându-se însă pe observațiile lui V. Popović privind slaba activitate a atelierului de la Thessalonik între 579/80—583/4⁵⁰, autorul, Al. Iovanović, explică în acest mod absența unor astfel de monede din respectivul tezaur, ceea ce nu ar exclude îngroparea lui cu prilejul operațiunilor avarilor din 584/5⁵¹. După părerea noastră, absența sau raritatea emisiunilor de la Thessalonik în perioada de regres a acestei monetării (579—584) nu poate întru totul justifica opinia că aceste tezaure, în care monedele au, în general, o frecvență anuală destul de bună, au fost îngropate la multă vreme după data indicată pe ultimele piese din componența lor. Pe de altă parte, din zona Porților de Fier provin încă alte trei tezaure cu monede de bronz a căror acumulare se încheie după 578/9, dar care în structura lor conțin piese emise la foarte scurtă vreme după această dată. Este vorba despre depozitele de la Veliko Gradište, Bosman (Ad Scrofulas?) și Veliki Gradač (Taliata). Cel de la Veliko Gradište conține 17 monede eșalonate de la Anastasius până la Tiberius II Constantin⁵². În acest tezaur ultimele emisiuni de la Justin II sunt, din 574/5 (monetăria Thessalonik)⁵³, după care urmează un hiatus până la cea mai recentă piesă, care este un *follis* de la Tiberius II din anul 580/1, dar emisă la Constantinopol⁵⁴. În cel de-al doilea caz, depozitul de la Bosman, întâlnim monede de la Justin II, Tiberius II și Mauricius⁵⁵. Și în acest tezaur se înregistrează un hiatus între ultimele emisiuni ale lui Justin II, din 576/7⁵⁶ și prima de la Tiberius II Constantin, care este din 581/2⁵⁷. Tezaurul se încheie cu un *follis* din 595/6 de la Mauricius⁵⁸. Interesant de semnalat că în acest tezaur nu se află nici o monedă emisă la Thessalonik, majoritatea pieselor fiind emise la Constantinopol (12 exemplare din totalul de 17).⁵⁹

⁴³ Vl. Kondić, în *Numizmatičar*, 7, 1984, p. 51—56; V. Popović, în *Numizmatičar*, 7, 1984, p. 57—82; D. Gaj-Popović, în *Numizmatičar*, 7, 1984, p. 18—30; Al. Iovanović, în *Numizmatičar*, 7, 1984, p. 31—38; D. Minić, *ibidem*, p. 39—50; I. Popović, *ibidem*, p. 91—98; V. Popović, în *MEFRA*, 87, 1975, p. 445—504; *idem*, în *CRAI*, 1978, p. 597—648; G. Ianković, în *Balcano-Slavica*, 3, Negotin, 1974, p. 114.

⁴⁴ V. Popović, în *Numizmatičar*, 7, 1984, p. 71—72, nr. 1, 6. Ultima piesă este un *follis* emis la Nicomedia, în 577/8 (*DOC*, I, p. 231, nr. 103 b); *idem*, în *MEFRA*, 1975, p. 467—468; *idem*, în *CRAI*, 1978, p. 617.

⁴⁵ *Idem*, în *Numizmatičar*, 7, 1984, p. 72—75, fig. 10. Cea mai recentă piesă este nr. 17: un *demi-follis* emis la Thessalonik de Tiberius II Constantin în 578/9 = anul 5 de domnie (*DOC*, I, p. 277, nr. 23, 1—6); *idem*, în *MEFRA*, 1975, p. 467, 468, nota 1; *idem*, în *CRAI*, 1978, p. 617. Conform lui W. Hahn, *op. cit.*, p. 107, nr. 65, tabelul V, anul 5 de domnie a lui Tiberius II se datează între 26 oct. 578 și 26 oct. 579.

⁴⁶ Al. Iovanović, *op. cit.*, p. 31, nota 1. Fortificația se află la 4 km în aval de Brza Palanka.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 32—34, nr. 1—8 și 9—22.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 33—35, nr. 19, fig. 2 este un *demi-follis* emis la Thessalonik, în 575/6 (*DOC*, 83, 1).

⁴⁹ *Ibidem*, p. 35; V. Popović, în *Numizmatičar*, 7, 1984, p. 75—77.

⁵⁰ *Idem* în *MEFRA*, 87, 1975, p. 470—471.

⁵¹ Al. Iovanović, *op. cit.*, p. 35.

⁵² V. Popović, în *Numizmatičar*, 7, 1984, p. 57—82.

⁵³ *Ibidem*, p. 77 nr. 15—16 (*MIB*, 2, 70a, 70c).

⁵⁴ *Ibidem*, p. 77, nr. 17 (*MIB*, 2, 25).

⁵⁵ Vl. Kondić, *op. cit.*, p. 51—54.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 52, nr. 3, 5 (*DOC*, 42 a 1—2 și 58 a 2).

⁵⁷ *Ibidem*, p. 52, nr. 8 (*DOC*, 31 b).

⁵⁸ *Ibidem*, p. 52, nr. 13 (*DOC*, 37 b).

⁵⁹ *Ibidem*, p. 53; V. Popović, în *MEFRA*, 87, 1975, p. 484.

Ultimul tezaur în discuție a fost descoperit în incinta *castellum*-ului de la Veliki Gradač (Taliata romană) și este compus din 107 monede bizantine de la Anastasius, Justin I, Justinian I, Justin II, Tiberius II Constantin și Mauricius⁶⁰. Și aici există o întrerupere după emisiunile din 578/9 ale lui Tiberius II⁶¹, până în 581/2, an din care datează a *folles* emis la Constantinopol sub același împărat⁶². Tezaurul se încheie cu o monedă de la Mauriciu din anul 594/5⁶³. Reținem și în acest caz prezența masivă a monedelor de la Constantinopol (45 exemplare), alături de cele de la Thessalonik (38 exemplare) și Nicomedia (11 exemplare) din totalul celor 107 piese.

În concluzie, aceste trei depozite monetare prezintă în structura lor un hiatus mai restrâns sau mai îndelungat după 578/9 sau chiar începând mai devreme de data amintită. Se constată, de asemenea, prezența în această vreme, în tezaure, a monedelor din Constantinopol și Nicomedia alături sau chiar în lipsa celor din Thessalonik (în perioada 579/80—583/4), fenomen ce nu presupune îngroparea unor depozite monetare din zonă la multă vreme după data ultimelor emisiuni prezente în componența lor, cum ar fi cazul celor de la Boljetin, Tekija și Slatinska Reka. Afirmăm acestea, desigur, cu rezervele cuvenite de la caz la caz.

Revenind, după această utilă digresiune cu caracter numismatic, la problema care ne prilejuește rândurile de față, reamintim că traseul urmat de călăreții avari conduși de Baian este marcat în continuare de câteva puncte fortificate de prim ordin situate pe limesul dunărean dintre Porțile de Fier și Durostorum. Printre acestea se numără: Bonnonia, Ratiaria; Oescus, Novae și Iatrus (vezi harta). Din păcate, cercetările mai noi ale arheologilor bulgari nu ne aduc un plus de informații și precizări în legătură cu evenimentul care ne interesează. Putem face totuși unele considerații pe baza descoperirilor mai vechi sau a circulației din zona Sucidavei (Celei, jud. Olt), situată în apropierea gării de vărsare a Oltului în Dunăre. Desigur, nu este obligatoriu ca deplasarea armatei lui Baian să fi produs peste tot panică sau distrugerii, mai ales că mișcările ei erau probabil supravegheate de Ioannes, care, așa cum am încercat să demonstrăm, avea la acea dată funcția de *quaestor exercitus* al Scythiei, Moesiei II, Cariei și Insulelor, ca și pe aceea de *praefectus praetorio per Illyricum*. Trebuie, mai degrabă, să admitem că s-au produs perturbații în viața așezărilor de pe limes în special în zonele de staționare, în vederea trecerii peste Dunăre. Din nordul Bulgariei se cunosc tezaurele mai vechi compuse din monede de aur și bronz, descoperite la Sadovets și Golemanovo-Kale, fortificații situate pe valea râului Utus (Vitul de azi), râu ce facea demarcația între Prefectura Illyricului și cea a Orientului (cu provincia Moesia II)⁶⁴. Deși unele depozite nu depășesc domniile lui Justin II și Tiberius II, ele nu intră în atenția noastră, fiind situate cu mult mai la sud de traseul urmat de avari, îngroparea lor datorându-se desigur invaziilor slavo-avare dintre 577/8 și 584/5⁶⁵. Analizând însă situația circulației monetare de la Sucidava-Celei (jud. Olt), așezare fortificată situată la nord de Dunăre și neafectată practic de expediția avară, constatăm absența descoperirilor de monede emise în anii 577/8 și 579/80⁶⁶, în timp ce anul 578/9 este reprezentat de o singură monedă emisă la Thessalonik⁶⁷, ceea ce înseamnă un coeficient de numai 20 *nummia*/an de domnie, valoare relativ scăzută⁶⁸. Așadar, circulația monetară de la Sucidava înregistrează șocul produs între 577/8 și 579/80, fie datorită perturbațiilor provocate de invaziile slave, fie de către urmările expediției avară la nord de Dunăre.

Cu privire la locul în care flota bizantină a trecut fluviul pe cei 60000 de călăreți ai hanului Baian, Menander menționează că această acțiune, destul de dificilă, s-a petrecut undeva „pe pământul sciților”⁶⁹. Deși informația autorului bizantin este cât se poate de clară, în sensul că avarii au ajuns pe pământurile locuitorilor provinciei Scythia (Minor), unii cercetători au considerat că avarii au fost debarcați la stânga Dunării de către flota bizantină prin vadul de la Durostorum (Silistra-Călărași), iar alții pur și simplu au evitat să se pronunțe în privința identificării geografice a vadului cu pricina⁷⁰. În ce ne privește, am atras atenția cu mai mult timp în urmă că acest vad nu putea fi cel de la Durostorum, cum am fi tentați să credem la prima vedere⁷¹.

Mai întâi de toate este un lucru cunoscut că în secolul VI Durostorum nu aparținea provinciei Scythia ci Moesiei II, iar granița dintre cele două provincii fusese fixată cu circa două secole mai înainte la est de Durostorum, între lacurile dobrogene Oltina și Mârleanu sau, mai bine zis, între localitățile antice Altinum și Flaviana, după cum pe bună dreptate a demonstrat regretatul profesor

⁶⁰ D. Minić, *op. cit.*, p. 39—50.

⁶¹ *Ibidem*, p. 44, nr. 103—105 (DOC, 23, 1—6).

⁶² *Ibidem*, p. 44, nr. 102 (DOC, 14 c).

⁶³ *Ibidem*, p. 45, nr. 107 (DOC, 36 a). Despre cauzele ce au prilejuit îngroparea acestui tezaur, vezi V. Popović, *op. cit.*, p. 483—484; idem, în CRAI, 1978, p. 622—624.

⁶⁴ Idem, în MEFRA, 1975, p. 469—470; idem, în CRAI, 1978, p. 617, 619, nota 69.

⁶⁵ Vezi nota precedentă.

⁶⁶ Vezi în acest sens studiul lui V. Butnariu, *op. cit.*, p. 226—227, nr. 49 este datat în 578/9, dar în tabelul cu evoluția indicelui *nummia*/an de domnie de la p. 201 aceeași monedă (nr. 49) apare în dreptul anului 579/80. Așadar monedele lipsesc pentru anii 577/8 și 579/80.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 227, nr. 49 (K, TES, 579, DOC, I, p. 277, nr. 23.1).

⁶⁸ *Ibidem*, p. 201, tabelul cu evoluția indicelui *nummia*/an de domnie.

⁶⁹ Menander Protector, *Frag.*, 48.

⁷⁰ C. Scorpan, *Limes Scythiae*, BA R, 88, Oxford, 1980, p. 127; V. Velkov, *Cities ...*, Amsterdam, 1977, p. 53; M. Comșa, *op. cit.*, p. 512 ar părea că înclină spre aceeași opinie amplasând ținutul slavilor lui Dauritas în sud-estul Munteniei; I. Barnea, în DID, 11, p. 432, fără a intra în detalii, menționează că „avarii au ajuns până în Dobrogea, de unde au trecut în stânga Dunării”.

⁷¹ C. Chiriac, *op. cit.*, p. 260—262, nota 32.

R. Vulpe⁷². În aceste condiții, punctul în care avarii au trecut la stânga Dunării trebuie căutat pe teritoriul Scythiei Minor, fie pe la Carsium (în dreptul vadului Giurgeni — Vadu Oii), fie pe la Dinogetia-Galați. Acest lucru înseamnă că drumul avarilor a continuat către nord-est dincolo de Durostorum, de-a lungul Dunării. Dovezile numismatice și arheologice ne oferă și de această dată unele indicii care pot aduce lămuriri în cazul discuției noastre. Bucur Mitrea, analizând lotul de monede bizantine de la Păcuiul lui Soare, în aval de Durostorum, constată că pentru perioada ce ne interesează, Justin II este reprezentat de șase piese de bronz, dintre care ultima din 574/5, după care urmează un hiatus până în 585/6, de când datează și singura monedă de la Mauricius, cu care se încheie seria exemplarelor din secolul VI⁷³. Desigur, este greu de apreciat căruia fapt se datorează întreruperea respectivă, în stadiul actual al cercetărilor, reținem totuși existența ei în intervalul istoric pe care îl discutăm. Mai la nord, pe limes, săpăturile de la Sacidava (Râsova, dealul Muzait) nu ne lasă să înțelegem că ar fi existat vreun moment critic în viața așezării fortificate, în ultima parte a domniei lui Justin II și până la sfârșitul domniei lui Mauricius, perioadă din care datează descoperirile din al doilea nivel de viață al cetății (N II)⁷⁴.

În aval de Sacidava, pe Dunăre, în cetatea de la Capidava, observațiile stratigrafice efectuate în sectorul V au constatat distrugerii masive la jumătatea secolului VI, după care a urmat o perioadă de refaceri sub Justinian I și Justin II⁷⁵. Între 542—573 s-a constatat că așezarea de aici a cunoscut mai multe incendii consecutive⁷⁶, iar atacurile avaro-slave au afectat-o mai ales după 587⁷⁷. În ceea ce privește informațiile numismatice, e de reținut că loturile de monede publicate recent, din secolul VI, provenind din săpături arheologice sau din descoperiri ocazionale, indică existența unui hiatus între 578 și 587/8⁷⁸. Ceva mai concludentă par rezultatele cercetărilor de la Beroe (Piatra Frecăței), cetate situată pe limes între Carsium și Dinogetia. Săpăturile din anii 1971—1973, desfășurate în aria așezării romano-bizantine și medievale timpurii, au dus la semnalarea unui nivel datat în a doua jumătate a secolului VI, bine izolat de cele care îl suprapun⁷⁹. Pe acest nivel se aflau construcții de piatră legate cu pământ, multă ceramică tipică romano-bizantină, fragmente de vase lustrate cu mâna, care se regăsesc, ca formă, în repertoriul ceramic al slavilor timpurii și monede de la Justinian I și Justin II, ultima piesă fiind datată 575/6⁸⁰. Sfârșitul acestui nivel este marcat de un strat de incendiu gros de 1 m, în care s-a descoperit și un *umbo* de scut⁸¹. Autorii cercetărilor atribuie momentul distrugerii unuia din atacurile avaro-slave de după 575/6, la sfârșitul deceniului opt sau în cursul deceniului nouă al secolului VI, cu ocazia incursiunilor barbare amintite și de Ioan din Efes după 579/80⁸². Situația semnalată la Beroe ne face să credem că se poate stabili o legătură cronologică între expediția avarilor din 578/9 și distrugerea așezării respective.

Într-un alt centru de pe limesul dobrogean, la Troesmis (Iglița, com. Turcoaia, jud. Tulcea), cu ocazia săpăturilor arheologice de salvare efectuate în 1977 în așezarea *extra muros* de lângă Cetatea de est, s-a descoperit o monedă de la Justin II din anii 571—573, care e și cea mai recentă ca datare din așezare. Moneda a fost găsită într-o nivelare ce acoperea un nivel incendiat probabil cu prilejul incursiunilor avaro-slave dintre 570—573, după părerea autorului⁸³. În lotul de monede descoperite la Troesmis, lot care provine din descoperiri întâmplătoare ori din colecții particulare, se remarcă faptul că ultima monedă de la Justin II este un *demi-follis* din anul 577/578⁸⁴. Urmează, ca și la Capidava și Păcuiul lui Soare, un hiatus, care aici durează până în 591/2 din domnia lui Mauricius, de când datează ultima monedă din seria celor din secolul VI de la Troesmis⁸⁵.

În sfârșit, la încă 20 km către nord de Troesmis se află Dinogetia (Garvăn), așezare romană și bizantină fortificată, atent cercetată sub aspect arheologic și numismatic. Grație strădaniilor lui

⁷² Pentru problema traseului graniței dintre cele două provincii vezi R. Vulpe, în *Pontica*, 5, 1972, p. 205—221; idem, în *Studia balkanica*, 1, Sofia, 1970, p. 33—48; M. Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia și Nolitia Dignitatum*, București, 1988, p. 36—37; I. Barnea, *op. cit.*, p. 370; A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 129—130; V. Velkov, *op. cit.*, p. 99, 107.

⁷³ B. Mitrea, în *Păcuiul lui Soare*, 1, București, 1972, p. 189, nr. 52—53.

⁷⁴ C. Scorpan, în *Pontica*, 5, 1972, p. 358, 360; idem, în *Pontica*, 6, 1973, p. 319; idem, în *Pontica*, 10, 1977, p. 131; idem, în *Limes Scythiae*, p. 67, 71, 70. La p. 127 autorul amintește despre expediția lui Baian pe care o plasează în 578 (în text apare ca o greșeală de tipar anul 573). C. Scorpan consideră că invaziile și atacurile barbare din vremea lui Justin II nu au afectat considerabil fortificațiile de pe limesul dobrogean, menționând ca argument cantitatea relativ mare de monede de la acest împărat.

⁷⁵ Z. Covacef, în *Pontica*, 21—22, 1988—1989, p. 195.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 191.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 195, nota 39.

⁷⁸ A. Vertan, G. Custurea, în *Pontica*, 21—22, 1988—1989, p. 378—380, nr. 1274—1306. Este prezentat un lot

de monede provenind din campaniile de săpături dintre anii 1082—1087. Ultimele piese de la Justin II sunt nr. 1293—1296 din anul 574/5. De la Tiberius II există o singură monedă din 578 (nr. 1300 = *MIB*, 2, p. 105, nr. 26). Exemplarele de la Mauricius apar din 587/8 până în 596/7 (nr. 1301—1305). Un prim grup de monede a fost publicat în 1982: A. Vertan, G. Custurea, în *Pontica*, 15, 1982, p. 282.

⁷⁹ D. Vâlceanu, A. Barnea, în *SCIVA*, 26, 1975, 2, p. 209—210 și nota 4.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 210—215 și nota 27.

⁸¹ *Ibidem*, p. 215, și fig. 2/2.

⁸² *Ibidem*, p. 215, nota 28. Vezi și opinia lui A. Barnea că tezaurul de la Gropeni ar putea fi pus în legătură, ca moment istoric, cu descoperirile de la Beroe (în *Pontica*, 15, 1982, p. 307).

⁸³ E. Oberländer-Târnoveanu, în *Peuce*, 8, 1980, p. 251, catalog nr. 29 (M, CON, anul VII sau VIII = *MIB*, 2, 43 x, anii 571—573).

⁸⁴ *Ibidem*, p. 251, 267, catalog nr. 75 (K, TES, XIII = *DOC*, I, p. 225, 85); C. Chiriac, O. Bounegru, în *Peuce*, 4, 1974, p. 101, nr. 6.

⁸⁵ E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 253, 274, catalog nr. 177; vezi și V.H. Baumann, în *Peuce*, 8, p. 181.

B. Mitrea, a fost publicat în 1974 lotul de monede bizantine aparținând secolului VI⁸⁶. Din studiul cunoscutului numismat reținem că în ceea ce privește coeficientul monedă/an de domnie, situația circulației monetare sub domnia lui Tiberius II Constantin este mai slabă decât sub Justin II, dar mult peste nivelul domniilor lui Anastasius și Justinian I⁸⁷. Ultima monedă de la Justin II datează din 576/7⁸⁸, iar Tiberius II e reprezentat de trei piese, dintre care una din 577/8 (?), una din 578/9, iar alta are anul emisiunii ilizibil⁸⁹. După 578/9 urmează un hiatus de trei ani până la 582/3, an în care Mauricius este reprezentat de un exemplar⁹⁰. În pofida constatărilor de ordin numismatic, observațiile stratigrafice efectuate în perimetrul fortificației romano-bizantine de la Dinogetia au stabilit clar că peste stratul de arsură și chirpici arși, provenind de la incendiul cauzat de kutriguri în 559, a urmat o nivelare subțire și un strat de cultură ce „marchează urma locuirii din ultima parte a secolului al VI-lea și începutul celui următor, care nu pare, cel puțin aici, să înregistreze un final violent”⁹¹. Constatarea lui Al. Barnea este importantă și semnaleză existența unei a patra faze cronologice în viața cetății⁹².

Am văzut în rândurile anterioare că, din punct de vedere numismatic, se constată o întrerupere a circulației monetare în cetățile de pe limesul dunărean (Păcuiul lui Soare, Capidava, Beroe, Troesmis, Dinogetia) începând din ultimii ani ai domniei lui Justin II sau din 578/9 cel mai târziu (cazul Dinogetiei), adică din al cincilea an al domniei lui Tiberius II Constantin, întrerupere care durează fie până în primii ani ai domniei lui Mauricius, fie chiar până în ultimul deceniu al secolului VI. Această dereglare a circulației monetare pe limes nu pare a fi marcată și de îngropări de tezaure la acest nivel cronologic, cel puțin în stadiul actual al cercetărilor și descoperirilor⁹³. Gh. Poenaru-Bordea și R. Ocheșeanu, analizând monedele bizantine din colecțiile Muzeului din Constanța, până la nivelul anului 1977, sesizează același șoc resimțit de circulația monetară în Dobrogea către sfârșitul domniei lui Justin II și o dată cu invaziile slave dintre 578—580 la sud de Dunăre, neexcluzând și greutățile financiare ale Imperiului⁹⁴. Pentru domnia lui Tiberius II Constantin se observă o scădere pe ansamblu a coeficientului monedă/an reformă și a celui de *folles*/an, sesizându-se o îmbunătățire a acestor coeficienți în perioada 580—582⁹⁵ care totuși nu înseamnă prea mult din punctul de vedere al echivalentului în *solidi*⁹⁶. Ca urmare, autorii consideră că în această vreme se plasează începutul unei noi perioade în circulația monedei bizantine în Dobrogea⁹⁷. Fără a mai intra în alte amănunte de ordin numismatic, ce nu își au rostul în rândurile de față, ne limităm la constatarea că anii domniei lui Tiberius II Constantin și în special intervalul 578—580 reprezintă, din punctul de vedere al circulației monetare, o perioadă destul de critică pentru limesul danubian, ca și pentru Dobrogea în general. Trebuie însă făcută precizarea că, dacă înrăutățirea nivelului circulației monetare se datorează, printre altele, unor cauze proprii structurilor economice și sociale ale Imperiului, nu putem neglija efectele invaziilor și incursiunilor întreprinse de triburile slave la

⁸⁶ B. Mitrea, în *Pontica*, 7, 1974, p. 49—72.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 50—53, fig. 2.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 68, catalog, nr. 55.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 68, catalog, nr. 56, unde datarea în 577/8 e făcută după *BMC*, 85, în timp ce în *MIB*, 2, p. 107, nr. 47 a, acest tip este încadrat între anii 5—8 ai domniei lui Tiberius II (578/9—581/2). Pentru piesa din 578/9 (catalog, nr. 57), se trimite la: *BMC*, 60 și *DOC*, 1, 277, ceea ce corespunde cu *MIB*, 2, p. 107, nr. 65.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 70, catalog, nr. 68.

⁹¹ Al. Barnea, în *Peuce*, 9, 1984, p. 342 și bibliografia indicată la p. 343, notele 1 și 2.

⁹² *Ibidem*, p. 339, 344, tabel cronologic comparativ, unde se face o sincronizare a înregistrărilor stratigrafice din cetățile dobrogene și de pe limesul dunărean. În acest sens, vezi și C. Scorpan, *op. cit.*, p. 143, tabel sinoptic, în care faza a X-a a cetăților dobrogene (562—602) ar fi evasi-contemporană cu cea de-a VI-a a Dinogetiei (p. 136).

⁹³ Singurele tezaure cu monede din secolul VI descoperite pe limesul dunărean sunt cele de la Topalu, Satu Nou, și Axiopolis (Hinog-Cernavodă, jud. Constanța). Tezaurul de la Topalu a fost publicat de I. Dimian, în *SCN*, 1, 1957, p. 191—192. Conform unor observații mai recente tezaurul s-a încheie cu monede din anul 567/8. În acest sens, vezi Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, în *SCIVA*, 31, 1980, 3, p. 389, nota 32 cu bibliografia. În ceea ce privește tezaurul de la Satu Nou (jud. Constanța, și nu Tulcea cum s-a crezut multă vreme), se știe numai că el conținea monede de bronz (ca și cel de la Topalu) de la Justinian I. Mai multe precizări în legătură cu el, ca și cu un alt tezaur de secolul VI, descoperit la Tomis, vezi la B. Mitrea, în *Pontica*, 16, 1983, p. 248—249 și nota 22. „Tezaurul” cu monede de aur descoperit în 1899 cu ocazia săpăturilor lui P. Polonic în ruinele cetății Axiopolis, într-un strat de arsură, este compus din șase

monede (5 *tremisses* și 1 *semis*) aparținând împăraților Justinian I, Justin II cu câte o monedă și Tiberius II Constantin cu patru piese. După părerea ultimilor editori, Gh. Poenaru-Bordea și R. Ocheșeanu, momentul final al acestuia se plasează în jurul anului 580, în legătură cu invaziile avaro-slave ce preced momentul mării incursiuni din 586/7 pe direcția Tropaeum Traiani-Marcianopolis. Acest depozit monetar ar putea constitui, în opinia autorilor amintiți, un semn despre prezența vreunui ofițer superior în cetatea de la Hinog, luând în considerație că el reprezenta totuși o avere. Suntem însă de părere că descoperirea celor șase monede „în cenușă”, după cum notează P. Polonic, nu este concludentă în ceea ce privește considerarea acestui lot monetar drept tezaur, mai ales că nu avem certitudinea, oricum azi greu de verificat, că cele șase monede au fost și singurele dintr-un eventual depozit mai mare, în sensul că nu putem conta pe o cercetare sistematică, exhaustivă, a complexului arheologic respectiv, la vremea când săpa P. Polonic. Cele șase monede, deși primate cu o oarecare rezervă, au o importanță anume în contextul circulației monetare pe limes în ultimii ani ai secolului VI. Că ele au fost martore ale unui moment critic pentru cetatea Axiopolis în vremea lui Tiberius II Constantin sau mai târziu, este greu de știut în momentul de față, nemaexistând și alte observații de natură stratigrafică apte să ofere un plus de detalii. Oricum, pentru discuțiile privind moneda de aur în Dobrogea în secolul VI, vezi Gh. Poenaru-Bordea, în *BSNR*, 77—79 (1983—1985), 1986, p. 177—197.

⁹⁴ Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, în *SCIVA*, 31, 1980, 3, p. 389.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 389, fig. 3, 4 de la p. 383.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 389.

⁹⁷ Pentru nordul Dobrogei, vezi Gh. Poenaru-Bordea, V.H. Baumann, în *Peuce*, 4, 1973—1975, p. 153, 164.

sud de Dunăre. Este cunoscut faptul că direcția tradițională a deplasărilor și atacurilor slave în dreapta fluviului, în dioceza Traciei, a fost de la nord la sud, prin Câmpia Română, iar trecerea Dunării s-a făcut, cu predilecție, prin vadul de lângă Durostorum (Silistra-Călărași)⁹⁵. Acest amănunt nu este lipsit de importanță, deoarece punctul în discuție a constituit și pentru migratorii mai vechi locul pe unde aceștia s-au scurs către sud în goana lor după pradă și prizonieri provenind din lumea marilor centre urbane ale Moesiei sau Traciei, ajungând până aproape de Constantinopol sau și mai departe, în Macedonia și Grecia. În aceste condiții, nu este exclus ca provincia Scythia să fi fost ceva mai puțin afectată de atacurile și invaziile slavilor, față de alte provincii de la sud de Dunăre în a doua jumătate a secolului VI⁹⁶. Absența, deocamdată, în Dobrogea a tezaurilor din ultimele trei decenii ale veacului menționat pare să ne orienteze spre o astfel de concluzie, fără a exagera însă rolul descoperirilor fortuite, de vreme ce autorii bizantini semnaleză repetate atacuri barbare¹⁰⁰.

Descoperirile monetare din stânga Dunării, de la est și sud de Carpați, ne oferă în acest caz argumente serioase pentru elucidarea unor aspecte de ordin geografic în legătură cu expediția avarilor lui Baian. Nu ne propunem rediscutarea problemelor privitoare la instalarea slavilor în regiunile extracarpătice ale României, însă anumite dovezi și observații de natură numismatică și arheologică ne îndreptățesc să tragem unele concluzii pertinente, vizând, cu predilecție, ultimul sfert al secolului VI¹⁰¹.

Astfel, îngroparea unor tezaure monetare în a doua jumătate a secolului VI în Muntenia și Moldova constituie o dovadă clară în legătură cu evenimentele în care au fost implicați bizantinii, slavii și avarii la nordul Dunării după domnia lui Justinian I¹⁰². Așa cum am susținut și cu altă ocazie, tezaurul de la Gropeni (jud. Brăila) este o mărturie grăitoare în ceea ce privește momentul expediției avarilor la nordul Dunării de Jos în anul 578/9¹⁰³. Acest depozit monetar conține emisiuni de bronz, deci cu nominal scăzut, de la Justinian I și Justin II, în total 47 de exemplare¹⁰⁴. Frecvența monedelor este destul de concludentă în privința nivelului circulației monetare, fiecare an al domniei lui Justin II fiind reprezentat de cel puțin un exemplar, cu excepția anului 573/4. Ultimele două monede din tezaur sunt datate 577/8¹⁰⁵ și sunt un *folles* și un *semi-folles* de la Justin II, emise la Nicomedia și, respectiv, la Thessalonik¹⁰⁶.

Analizând structura celorlalte tezaure din Muntenia și Moldova compuse din monede de bronz din secolul VI, observăm situații edificatoare în ceea ce privește perioada domniei lui Tiberius II Constantin. Este vorba despre tezaurele de la Unirea (fost Șocariciu, jud. Ialomița), Horgești (jud. Bacău) și Movileni (jud. Galați)¹⁰⁷. Toate aceste tezaure conțin și monede de la Tiberius II Constantin, fiind o dovadă a conflictelor dintre bizantini și slavi în vremea domniei lui Mauricius (582—602)¹⁰⁸. Se constată astfel că, în timp ce tezaurul de la Gropeni își încetează acumularea la 577/8, iar cel de la Movileni debutează în 578/9, tezaurele de la Unirea și Horgești prezintă un hiatus în componență pentru anii 577/8 și 578/9¹⁰⁹. Este evident că perioada 577—579 nu a fost un moment favorabil pentru circulația monetară de la nord de Dunăre¹¹⁰. Această realitate nu poate fi explicată decât prin intervenția unui factor extern ce a dereglat, pentru o vreme, evoluția firească a circulației monetare din stânga Dunării¹¹¹. Conjugând observațiile de ordin numismatic și arheologic din așezările de pe limesul dobrogean cu cele din Muntenia și Moldova, singura explicație pentru întreruperea de scurtă durată a frecvenței anuale a monedelor la nord de Dunăre rămâne numai șocul datorat intervenției avarilor contra slavilor în 578/9. Reamintim în acest sens constatarea lui Menander Protector că „ținuturile romanilor fuseseră pustiite în multe rânduri de către slavini, pe când păământul lor nu fusese călcat niciodată de alte neamuri”¹¹².

⁹⁵ Pentru direcțiile de pătrundere a slavilor în spațiul carpatodunărean și a scurgerii lor peste Dunăre, în Peninsula Balcanică, vezi D. Gh. Teodor, în *Balcano-Slavica*, 1, 1972, p. 37—39 și fig. 1; idem, în *Carpica*, 5, 1972, p. 111; M. Comșa, în *Balcano-Slavica*, 1, Prilep, 1974, p. 9—28; eadem, în *Apulum*, 12, 1974, p. 315—316. În legătură cu prezența unor elemente de cultură slavă pe teritoriul Dobrogei, vezi nota 2. Pentru situația din Bulgaria, lângă Durostorum, vezi A. Mihčev, S. Anghelova, *Archäologische Ausgrabungen und Forschungen in der Gegend Kaleto beim Dorfe Nova Cerna*, Sofia, 1971, p. 113—115.

⁹⁶ Vezi notele 74 și 92.

¹⁰⁰ S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 144—146; D. Gh. Teodor, în *ArchMold*, 10, 1985, p. 53, 56; C. Preda, în *SCIVA*, 23, 1972, 3, p. 384—385.

¹⁰¹ Pentru opiniile mai recente legate de aceste probleme, vezi V. Butnariu, *op. cit.*, p. 199—235; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 50—73; S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 144—147.

¹⁰² Pentru bibliografia problemei, vezi nota 2.

¹⁰³ C. Chiriac, *op. cit.*, p. 257—262.

¹⁰⁴ I. Dimian, *op. cit.*, p. 193—194; C. Chiriac, *op. cit.*, p. 258; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 200, 215, 228.

¹⁰⁵ I. Dimian, *op. cit.*, p. 194, nr. 29, 42; C. Chiriac, *op. cit.*, p. 258.

¹⁰⁶ Datările lui I. Dimian s-au făcut după catalogul *Wroth*. Am actualizat acest lucru prin raportarea la catalogul *MIB*, 2, Viena, 1975. Astfel, nr. 29 de la I. Dimian, *op. cit.*, p. 194 (*Wroth*, 1, 88, nr. 157) corespunde cu *MIB*, 2, p. 98, nr. 46 a, iar nr. 42 (*Wroth*, 1, 86, nr. 124) cu *MIB*, 2, p. 102, nr. 70 f. Ambele monede sunt emise în anul 13 al domniei lui Justin II.

¹⁰⁷ Vezi nota 2 și V. Butnariu, *op. cit.*, p. 207, 210.

¹⁰⁸ C. Preda, *op. cit.*, p. 386—387; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 210, 228, 229; M. Comșa, *op. cit.*, p. 316, nota 73.

¹⁰⁹ V. Butnariu, *op. cit.*, p. 204. Tezaurul de la Movileni (jud. Galați) se încheie de fapt cu monede de la Heraclius; vezi în acest sens Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșcanu, *op. cit.*, p. 395, nota 49.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 210.

¹¹¹ Pentru zona dintre Prut și Nistru, vezi A.A. Nudelman, *Očerki istorii monetnogo obraščeniija v Dnestrovsko-Prutskom regione*, Chișinău, 1985, p. 58—85, în care se constată lipsa unor tezaure îngropate după domnia lui Justinian, ca și totala absență a monedelor lui Tiberius II Constantin (p. 64) provenind din descoperiri izolate.

¹¹² Menander Protector, *Frag.*, 48; M. Comșa, *op. cit.*, p. 312.

Cercetând desfășurarea geografică a descoperirilor de monede izolate datate sigur în perioada 565—582, care include domniile lui Justin II și Tiberius II Constantin, observăm o uimitoare corespondență cronologică cu aceea a monedelor din tezaur¹¹³. Astfel, se constată că în Oltenia, Muntenia și Moldova (inclusiv Basarabia) nici o monedă descoperită izolat nu depășește anul 576/7¹¹⁴. Cea mai recentă piesă din această perioadă, provenind din Muntenia, datează din 574/5 și a fost găsită la Ulmeni (jud. Călărași)¹¹⁵. Din Moldova avem un *foliis* emis la Constantinopol în 576/7, descoperit la Fălciu (jud. Vaslui)¹¹⁶, în timp ce din Oltenia, până în prezent, figurează drept cea mai recentă monedă din perioada 565—582 un *foliis* din 574/5, găsit la Ghindeni (jud. Dolj)¹¹⁷.

Nu avem intenția de a intra în amănunte legate de sosirea și stabilirea slavilor în regiunile extra-carpătice ale României, însă trebuie să subliniem concordanța descoperirilor arheologice cu cele strict numismatice, fapt ce probează prezența slavă în Moldova și Muntenia abia în a doua jumătate a secolului VI, mai exact către sfârșitul domniei lui Justin II¹¹⁸.

În concluzie, regiunile vizate de expediția avarilor lui Baian în stânga Dunării, așa cum ne demonstrează descoperirile monetare, cele arheologice în general, ca și informațiile narative, au fost estul Munteniei și jumătatea sudică a Moldovei dintre Carpați și Nistru¹¹⁹.

Este mai dificil de precizat dacă șocul expediției avari s-a resimțit numai în ceea ce privește circulația monetară sau este necesară reluarea unor observații stratigrafice legate de evoluția așezărilor din a doua jumătate a secolului VI, atât din Moldova cât și din Muntenia¹²⁰. Din punct de vedere al repartiției geografice a descoperirilor datând de după domnia lui Tiberius II Constantin, mai exact din perioada 582—602, este evident că are loc o restrângere semnificativă a ariei de circulație a monedei bizantine la sud și est de Carpați (inclusiv pe teritoriul dintre Prut și Nistru)¹²¹.

Revenind, în sfârșit, la acțiunile avarilor în stânga Dunării, nu sunt lipsite de interes unele observații privind relațiile dintre primul chaganat avar și sclavinii lui Dauritas stabiliți la sud și est de Carpați. Din relatările lui Menander se desprinde lesne atitudinea ostilă a sclavinilor față de pretențiile de hegemonie ale avarilor lui Baian. Acest lucru, deși neimportant la prima vedere, demonstrează însă o situație *de facto* și anume că triburile slave, având drept conducători personaje precum Dauritas, se aflau de relativ puțină vreme în regiunile de la est și sud de Carpați. După părerea noastră, acești slavi s-au instalat în Moldova în jurul datei de 575, după cum lasă să se înțeleagă și decăderea circulației monetare în zonele menționate¹²². Răspunsul dur al sclavinilor la pretențiile solilor avari nu poate fi pus decât pe seama necunoașterii, de moment, a forței militare necontestat care era chaganatul avar, în ultimele decenii ale secolului VI¹²³. Acest lucru înseamnă că între data stabilirii avarilor în Pannonia la 567 și până la episodul expediției lor la nord de Dunăre, în Moldova și Muntenia, au avut loc deplasări masive ale triburilor slave către Dunărea de Jos. Un indiciu semnificativ în acest sens îl constituie chiar marea invazie la sud de Dunăre amintită de Menander ca desfășurându-se în al patrulea an al domniei lui Tiberius II, adică în 577/8¹²⁴. Numai așa se explică și faptul că Baian nu a luat măsuri de supunere și pedepsire a sclavinilor decât în clipa în care aceștia s-au stabilit definitiv într-o zonă ce intra în sfera de interes a avarilor, chiar dacă ea era situată la o distanță relativ mare față de centrul lor politic. Episodul cu uciderea solilor avari de către sclavini trebuie să fi avut loc la o oarecare vreme după plecarea avarilor către Dunărea mijlocie și cu puțin timp înainte de 578/9; în acest interval sclavinii, simțindu-se probabil stăpâni pe situație și eliberați de supravegherea avarilor, au înaintat în Moldova și estul Munteniei nestingheriți¹²⁵.

Iată așadar în ce constă semnificația primară a expediției avarilor lui Baian contra sclavinilor din Muntenia și Moldova. Momentul 578/9 constituie un punct de reper pentru istoria regiunilor de la sud și est de Carpați, în sensul că abia în jurul acestei date se poate vorbi de o scăpare de sub controlul avar a deplasării slavilor către Dunăre, soldată cu instalarea lor pe cont propriu în vecinătatea imediată a limesului bizantin¹²⁶. Faptul că sclavinii, în desele lor incursiuni la sud de Dunăre, luau mii de prizonieri din Imperiu constituie, de asemenea, o mărturie despre situația demografică și etnică din stânga fluviului. În altă ordine de idei, ne simțim datori să confirmăm veri-

¹¹³ V. Butnariu, *op. cit.*, p. 201, 208, 216—224.

¹¹⁴ Constatările au fost făcute pe baza repertoriului întocmit de V. Butnariu, *op. cit.*, p. 216—224 și planșele IV și V de la p. 208—209.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 223, nr. 165 (DOC, I, p. 229, nr. 100 a).

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 219, nr. 49 (DOC, I, p. 213, nr. 42 a).

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 219, nr. 63 (DOC, I, p. 212, nr. 39 a).

¹¹⁸ Pentru puncte de vedere recente, vezi D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 53; C. Preda, *op. cit.*, p. 384—385; M. Comșa, *op. cit.*, p. 315—316; S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 141—146.

¹¹⁹ Și în Basarabia cea mai târzie monedă de la Justin II datează din 576/7 și provine de la Sălcuța (raionul Căușani), vezi V. Butnariu, *op. cit.*, p. 225, nr. 209 (DOC, I, p. 239, nr. 135).

¹²⁰ D. Gh. Teodor semnaleză unele distrugerii prin incendii înregistrate în așezările populației autohtone din Moldova

în al treilea sfert al secolului VI (D. Gh. Teodor, în *Mem-Antiq*, 1, 1969, p. 191); M. Comșa, *op. cit.*, p. 308, nota 35, preluând informația, pune acest moment de distrugere pe seama acțiunilor avarilor sau altor neamuri. Pentru situația arheologică din Moldova centrală, vezi I. Mîtreă, în *Carpica*, 12, 1980, p. 55—142.

¹²¹ V. Butnariu, *op. cit.*, p. 210—211; C. Preda, *op. cit.*, p. 382—386; S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 141.

¹²² V. Butnariu, *op. cit.*, p. 207; vezi și notele 114, 115, 116, 117.

¹²³ Menander Protector, *Frag.*, 48.

¹²⁴ *Ibidem*, 47; M. Comșa, *op. cit.*, p. 309; C. Chiriac, *op. cit.*, p. 260.

¹²⁵ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în neacurile V—XI*, Iași, 1978, p. 36.

¹²⁶ Vezi nota 2.

dicitatea știrilor transmise de Menander privind perioada de relativă liniște pe care au cunoscut-o ținuturile nord-dunărene din Muntenia și Moldova până la expediția avară, realitate demonstrată, printre altele și de absența unor tezaure monetare îngropate sub Justinian, ca și de nivelul satisfăcător al circulației monetare ¹²⁷.

Chiar dacă intervenția avară la nord de Dunăre nu a pus capăt invaziilor slave în Balcani, ea marchează totuși două fenomene cu largi implicații în istoria sud-estului european. Mai întâi de toate ea certifică o situație *de facto* privind prezența efectivă a slavilor în vecinătatea limesului bizantin de la Dunăre în ultimul sfert al secolului VI. În al doilea rând, acest episod deschide calea colaborării avaro-slave pe baza unor interese comune în defavoarea Imperiului de la Constantinopol, colaborare ce își va pune amprenta negativă asupra civilizației urbane romano-bizantine din sudul Dunării către sfârșitul veacului VI și începutul celui următor ¹²⁸.

L'EXPÉDITION AVARE DE 578/9 ET L'ÉVIDENCE MONÉTAIRE

RÉSUMÉ

L'auteur part d'un événement passé en 578/9 et raconté par Menander Protector (Frag. 47—48). Il s'agit du débarquement à l'aide de la flotte byzantine de 60 000 chevaliers avars, conduits par le Khagan Baïan au nord du Danube, dans la partie méridionale de la Moldavie et la partie est de la Valachie, pour frapper les Slavons établis là depuis peu de temps. L'auteur recherche les traces vraisemblables de cet événement dans la circulation des monnaies impériales byzantines dans les régions du Danube moyen (Sirmium, Singidunum, Viminacium), de même que dans l'enterrement de certains trésors monétaires de la région des Portes de Fer, sur la voie de passage des chevaliers avars vers la province Scythia Minor (aujourd'hui la Dobroudja). L'auteur présente quelques trésors de Serbie à monnaies de bronze découverts à Boljetin, Tekija et Slatinska Reka qui, à son avis, ont été enterrés à cause de l'expédition avar de 578/9. Le même événement semble avoir provoqué des difficultés à certains centres fortifiés du Danube et de Scythia Minor, comme Beroc, Troesmis et Dinogetia. De même, au nord du fleuve il y a toute une série de trésors monétaires byzantins de bronze de la seconde moitié du VIe siècle et le début du VIIe. Selon l'avis de l'auteur, le trésor de Gropeni (district de Brăila), dont les dernières monnaies sont datées de 577/8, au temps de Justin II, fut enterré pour la même raison. La composition d'autres trésors du sud de la Moldavie et de la partie est de la Valachie, prouve, d'autre part, qu'il y a une interruption des monnaies, pour la période 577/8—578/9. Les découvertes de monnaies isolées faites dans ces régions s'arrêtent autour de 575 pour ne plus apparaître qu'au temps de l'Empereur Mauricius. L'auteur croit que les Slavons attaqués par les Avars de Baïan en 578/9 s'étaient établis à l'est des Carpathes autour de 575 à peine, donc après l'occupation de la Pannonie par les Avars (567). L'expédition de ceux-ci signifie donc un événement très important pour l'histoire des régions du Bas-Danube, c'est-à-dire la présence ici des tribus Slaves en grand nombre pas plus tôt que le dernier quart du VIe siècle, ce qui provoque, sans aucun doute, la riposte des Byzantins et des Avars. Dans la première partie de son étude, l'auteur établit, à l'aide d'une digression, le fait que Ioannes, le personnage qui collabora par deux fois avec les Avars, leur assurant le transport par delà du fleuve, à l'aide de la flotte impériale, était *quaestor exercitus* et *praefectus praeflorio per Illyricum*. La fonction de *quaestor exercitus*, créée par Justinien I en 536 (Novella XL), réunissait sous sa juridiction la Carie, le Chypre, les Cyclades, la Moesie et Scythia, grâce à leur caractère maritime, probablement. Le nom de Ioannes semble donc être la plus tardive mention connue d'un *quaestor exercitus*, chose passée sous silence jusqu'à maintenant. La carte qui accompagne le texte montre les points situés sur la route suivie par les Avars au long du Danube, où l'on a fait les découvertes monétaires liées à l'événement pris en discussion : (a) trésors ; (b) découvertes isolées.

LISTA ABREVIERILOR

- 1) *Acta Arch. Acad. Sc. Hung.* = *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapesta.
- 2) *CRAI* = *Académie des Inscriptions et Belles-lettres. Comptes rendus*, Paris.
- 3) *DOC* = A. R. Bellinger, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, Volume one: *Anastasius I to Maurice (491—602)*, Washington, 1966.
- 4) *FHDR* = *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, II, București, 1970.
- 5) *Istros* = Istros. Publicația Muzeului de Istorie din Brăila.
- 6) *MEFRA* = *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité*, Paris.
- 7) *MIB 2* = W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, II, Viena, 1975.
- 8) *RESEE* = *Révue des études sud-est européennes*, București.
- 9) *SCIV(A)* = *Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)*, București.
- 10) *SCN* = *Studii și cercetări de numismatică*, București.
- 11) *Wroth* = W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, I — II, Londra, 1908.
- 12) *DID* = Radu Vulpe, Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968.

¹²⁷ V. Butnariu, *op. cit.*, p. 207.

¹²⁸ Vezi în acest sens bibliografia menționată la nota 2. Din cât reiese din textul lui Menander, *Frag.*, 63, după ex-

pediția lui Baian la nord de Dunăre slavonii au fost constrânși să plătească avarilor un tribut anual pe care ulterior, în 580, au refuzat să-l mai onoreze.